

Timo Räikkönen

Askelmerkkejä ekologisesti kestäväan työn tulevaisuuteen

Abstrakti

Kenelläkään ei ole vielä tarkkaa näkemystä siitä, millainen maapallon kantokyvyn rajoissa toimiva työelämä voisi olla. Tässä artikkelissa pohditaan, millaista olisi kestävä työ tulevaisuuden maailmassa, jossa ympäristöongelmat syvenevät entisestään. Analyysin lähtökohta on ajatus siitä, että planetaariset rajat lähestyvät uhkaavasti, ja sen vuoksi yhteiskunnallista selviytymiskykyä eli resilienssiä on vahvistettava. Kestävän työn kehittämisessä on kyse monitahoisesta ja monella eri rintamalla samanaikaisesti etenevästä prosessista. Vielä nyt kukin kestäväan työn kehityspyrimys etenee pitkälti omalla tahollaan. Artikkelissa mietitään, millaisia perusominaisuuksia kullakin kehityspyrimyksellä on ja millaisia ovat niiden keskinäiset suhteet. Kun huomioidaan tulevien ympäristöhaasteiden mittasuhteet ja käytettävissä olevat aikarajat, on ongelmallista, että maapallon kantokyvyn rajoissa toimivan työelämän saavuttamiseksi tarvittavat suunnitelmat ja toimenpiteet ovat vielä monilta osin lähtökuopissaan. Kehitystyötä on vietävä eteenpäin nykyistä määrätietoisemmin, jotta tulevista ympäristöhaasteista selviydytään ilman valtavia inhimillisiä ja ympäristöön kohdistuvia menetyksiä.

Johdanto

Ympäristön tila heikentyy uhkaavasti. Näköpiirissä ei myöskään ole vahvoja signaaleja siitä, että kehityksen suunta saataisiin kääntymään ennen ”planetaaristen kynnyksarvojen” laajamittaista ylittymistä (esim. Rockström ym. 2009; World Bank 2012). Esimerkiksi ilmastomuutoksen eteneminen ja luonnon monimuotoisuuden heikkeneminen saattavat aiheuttaa peruuttamattomia muutoksia ihmisille elintärkeissä ekosysteemeissä jo muutama vuosikymmenen sisällä (Barnosky ym. 2012). Tällaiset muutokset ovat yhdessä luonnonvaraperustan hupenemisen kanssa asettamassa ihmisten ja yhteiskuntien selviytymiskyvyn koetukselle. Siksi yhä useampi tutkija

on alkanut korostaa *resilienssiä* – kykyä sopeutua ja uusiutua muutostilanteissa – yhtenä kestäväan kehityksen avainkäsitteenä (esim. Fiksel 2003; Tickell 2011). Siinä missä perinteisempi käsitys kestävästä kehityksestä perustuu ajatukseen luonnon ja ihmisen välisestä ”optimaalisesta tasapainotilasta” tai sen tavoittelusta, resilienssiajattelu hyväksyy useiden mahdollisten tasapainotilojen olemassaolon. Se pyrkii löytämään keinoja toimintakyvyn ylläpitämiseksi myös poikkeuksellisissa tai ennakoimattomissa olosuhteissa (esim. Zolli & Healy 2012).

Planetaaristen rajojen ylittyminen ja maapallon biosfäärin olotilan arvaamaton muu-

tos edellyttävät yhteiskunnallisilta toimijoilta sopeutumisen- ja muuntautumiskykyä (Fazey ym. 2007). Olennainen haaste on muuttaa yhteiskuntarakenteita niin, että olemassa oleva järjestelmä korvautuu jollakin uudella, paremmin muuttuneita olosuhteita vastaavalla järjestelmällä. Ongelmalliseksi tilanteen tekee se, että kestävämmällä pohjalla toimiva yhteiskuntajärjestelmämme on osoittautunut hyvin vastustuskykyiseksi eli omalla tavallaan resilienssiksi status quota haastaville muutosyrityksille. Resilienssijärjestelmän mukaan tällaisissa tilanteissa tarvitaan kaksiostrategiaa, joka pyrkii sekä heikentämään "haitallista resilienssiä" että luomaan edellytyksiä nykyistä kestävämpien toimintamallien ja -tapojen kehittämiseksi (esim. Walker ym. 2004). Kehittyneiden yhteiskuntien osalta tämän voidaan katsoa tarkoittavan esimerkiksi keskitettyjen rakenteiden ja instituutioiden purkamista tai väljentämistä sekä aikaisempaa ketterämpien ja kestävämpien toimintamallien kehittämistä ja testaamista (Walker & Salt 2006, 142). Tätä kahtalaista prosessia kuvaavat hyvin Robertsonin (1983) käyttämät käsitteet *dekolonisaatio* (decolonisation) ja *vapautuminen* (liberation), joiden tarkempaa sisältöä avaan tässä artikkelissa kestäväan työn kehittämisen kontekstissa.

Nykypäivän yhteiskunta ja työelämä ovat monella tapaa käymistilassa, eivät vähiten syvenevien talous- ja ympäristökriisien vuoksi. Monista verrattain uusista ilmiöistä ja kehityskuluista – esimerkiksi vertaistuotannosta, paikallisvaluutoista tai aikapankeista – käydään entistä enemmän yhteiskunnallista keskustelua useissa kehittyneissä teollisuusmaissa. Tämä koskee erityisesti Kreikan ja Espanjan kaltaisia maita, joissa ihmisten on yhä vaikeampaa selvitä arjesta työpaikkojen hävitessä ja elinkustannusten noustessa (Kippo 2012; Szeftel 2011). Samalla monet entuudestaan tutut työelämän teemat, kuten työn jakaminen, perustulo ja kohtuullistaminen, linkittyvät yhä kiinteämmin osaksi kestäväan kehityksen pohdintoja (Christensen 2008; Elgin 2010; Hayden 1999). Viime vuosina myös

keskustelu "kestävästä työstä" ja "kestävistä työnteon järjestelmistä" on vilkastunut, kun kestäväan kehityksen ajatukset ovat levittäytyneet työelämän alueelle (esim. Docherty ym. 2009; Kasvio & Räikkönen 2010).

Muuttuva työelämä muistuttaa tällä hetkellä keskeneräistä mosaiikkityötä, jossa yksittäiset palat etsivät vielä omia paikkojaan. Lähden artikkelissa siitä oletuksesta, että dekolonisaation ja vapautumisen käsitteiden avulla kestäväan työn kehittämisen kannalta potentiaalisia kehityskulkuja on mahdollista järjestää mielekkääksi kokonaisuudeksi. Pyrin jäsentämään kokonaiskuvaa mahdollisimman kattavasti koko *työllisyysjärjestelmän* tasolla, mikä voidaan määritellä "tuottavan ja uusintavan työn, palkkatyön eri muotojen, työaikajärjestelmien sekä työn ja sosiaaliturvajärjestelmien määrittämäksi kokonaisuudeksi" (Koistinen 1999, 85).

"Kestäväan työn mosaiikkia" voidaan jäsentää ja sommitella monin eri tavoin riippuen valituista lähtöoletuksista ja tarkastelunäkökulmista. Tämän artikkelin lähtökohtia ovat planetaaristen rajojen uhkaava lähestyminen sekä lähestymisen aiheuttama tarve vahvistaa yhteiskunnallista selviytymiskykyä eli resilienssiä. Artikkelissa korostuu kestäväan kehityksen vahva tulkinta eli ekologisen kestävyden ensisijaisuus verrattuna muihin kestävyden ulottuvuuksiin. Artikkelissa myös pidetään nykyjärjestelmän puitteissa tehtäviä inkrementaalisia parannuksia riittämättöminä ympäristökriisin ratkaisemiseksi (esim. Merchant 1992; Räikkönen 2011).

Kestäväan työn kehittämisen osatavoitteet ja eri toimijoiden tehtäväalueet

Työn tekeminen kuluttaa aina jonkin verran energiaa ja raaka-aineita. Ympäristöä kuormittavat itse työnteon lisäksi myös työn tuotteiden käyttäminen sekä loppuun kuluttettujen tuotteiden poisheittäminen (Kasvio 2012). Tiedämme, että ihmiskunnan ekologinen jalanjälki ylittää nykyisellään reilusti

maapallon kestäväkyyvyn – suomalaisten osalta jo kolminkertaisesti (WWF 2012). Näin ollen on vaikea nähdä, miten esimerkiksi hyvinvointivaltion kulta-aikojen kaltaiseen täystyöllisyyteen voitaisiin pyrkiä yksioikoisesti lisäämällä tuotannon ja kulutuksen määriä (Kasvio 2012, 83). Vallitsevia työn tekemisen tapoja ei kuitenkaan ole helppoa saattaa kestäväälle pohjalle ansiotyökeskeisessä yhteiskunnassamme, jossa ”kaikki työ on arvokasta” (Helne ym. 2012, 54). Esimerkiksi eri työtehtävien arvottaminen niiden ekologisten tai sosiaalisten vaikutusten mukaan on harvinaista. Toisin sanoen maksetun palkan ja työn tuottaman yhteiskunnallisen hyödyn välillä ei nykypäivänä ole vielä kovinkaan kiinteää suhdetta (Lawlor ym. 2009).

Jos hyväksymme näkemyksen nykytilanteen kestävämmyydestä ja haluamme siirtyä kolme maapalloa tarvitsevasta työelämästä yhden maapallon työelämään, meillä on kaksi keskeistä tavoitetta: työelämän kestävämmät rakenteet ja toimintatavat pitää asteittain purkaa ja uusille kestäville ratkaisuille täytyy luoda kasvualusta. Robertsonin (1983) käsittein kyse on dekolonisaation ja vapautumisen muodostamasta kahtalaisesta prosessista, jossa kestävyyttä ei tavoitella vain kestävämmän kehitystä hidastamalla (esimerkiksi ekotehokkuutta parantamalla), vaan aidosti ympäristön asettamiin rajoihin sopeutumalla. Prosessi ei käynnisty ilman merkittäviä haasteita. Esimerkiksi tuotannon ja kulutuksen äkillinen vähentäminen lisäisi työttömyyttä, kaventaisi verotuloja ja heikentäisi näin kansantalouden liikkumavaraa tehdä kestävämmän tulevaisuuden kannalta keskeisiä ratkaisuja ja investointeja. Viherän (2010, 69) mukaan olemmekin tilanteessa, jossa ”joudumme rakentamaan laivan uudestaan samalla kun se kaiken aikaa kyntää aaltoja”. Viherän laiva-metaforaa jatkaen voidaan ajatella, että dekolonisaatiossa on kyse matkavauhdin hidastamisesta ja vanhan lahon rungon purkamisesta, kun taas vapautumisella viitataan laivan rakenteiden uusimiseen sekä suunnan ottamiseen pois kestävämmältä kurssilta.

On hyvin vaikeaa muodostaa kestävä työ kehittämisestä kokonaisvaltaista suunnitelmaa tai näkemystä, jonka taakse työllisyysjärjestelmän puitteissa toimivat tahot yksimielisesti ryhtyisivät. Todennäköisempää on, että eri toimijat ja ryhmittymät alkavat tehdä parannuksia omista lähtökohdistaan käsin, kukin parhaaksi katsomallaan tavalla. Kyse on hyvin monitahoisesta ja monella eri rintamalla samanaikaisesti etenevästä prosessista. Odotettavissa on myös, että tietyt intressitahot pyrkivät aktiivisesti vastustamaan kaikkia sellaisia toimenpiteitä, jotka horjuttavat vallitsevaa tilannetta ja heikentävät heidän etujaan (ks. Handmer & Dovers 1996, 502).

Taulukkoon 1 on Robertsonia (1983) mukaillen koottu yksi mahdollinen luokittelu kestävä työ kehittämisen osatavoitteista, tehtäväalueista sekä käytännön esimerkkita-pauksista. Käyn seuraavaksi tarkemmin läpi kunkin yksittäisen osatavoitteen. Pyrin jäsentämään, miten nämä – vielä pitkälti omilla tahoillaan etenevät – kehittämissuunnitelmat linkittyvät toisiinsa. Samalla tarkoitukseni on lisätä ymmärrystä siitä, ettei kestävä työ kehittämisessä ole kyse esimerkiksi vain ”business as usual” -mallin vastustamisesta vaan huomattavasti laajemmasta kokonaisuudesta, jossa kehitystyötä on pyrittävä viemään eteenpäin monella eri osa-alueella. On myös hyvä korostaa, että esimerkkita-paukset, jotka on valittu erityisesti niiden yhteiskunnallisen ajankohtaisuuden ja yleisen kiinnostavuuden takia, eivät tosielämässä kiinnity täsmällisesti vain yhteen kestävä työ kehittämisen osatavoitteeseen, vaikka taulukon perusteella sellainen vaikutelma saattaakin syntyä.

Osatavoite 1: Hidastaminen

Hidastaminen on olennainen kestävä työ kehittämisen osatavoite. Hidastamisajattelu vastustaa entiseen tapaan jatkamista, ”business as usual” -mallia. Se pyrkii tuomaan esiin vallitsevien työ tekemisen tapojen kielteisiä ympäristö- ja hyvinvointivaikutuksia sekä

Taulukko 1. Kestävän työn kehittämisen osatavoitteet ja tehtäväalueet Robertsonia (1983) mukailen

Osatavoitteet	Toimijoiden/kehittäjien tehtäväalueet	Esimerkitapaukset
Hidastaminen	– ”business as usual” -mallin vastustaminen – elämäntapamuutokset	– degrowth-liike – kohtuullistaminen
Vanhan purkaminen	– muutoksen mahdollistaminen – nykyjärjestelmän ”kunnossapito”	– ”oikeudenmukainen siirtymä” – yritysten yhteiskuntavastuu
Uuden rakentaminen	– työn monimuotoistaminen, kansalaisten omaehtoisen toiminnan vahvistaminen	– yhteiskunnallinen yrittäjyys, aikapankit, vertaistuotanto
Tulevaisuuden luotaaminen	– kestävän työelämän visiointi ja innovointi, ympäristökasvatus ja -koulutus	– kokeiluhankkeet, utopia-ajattelu
Muutosprosessin hallinnointi	– rakennemuutoksen strateginen hallinnointi, toimijoiden yhteensaattaminen	– ”Hollannin malli” (transition management), Siirtymäliike

kannustamaan ihmisiä tekemään henkilökohtaisia, ”kohtuutalouteen” siirtymistä tukevia elämänpoliittisia ratkaisuja (Latouche 2010; Van Eyk McCain 2011). Degrowth-liike on ollut viime vuosina ehkä näkyvin kestävämmän kehityksen ”hidastaja” julkisuudessa. Talouden kasvupakon tilalle degrowth-keskusteluissa vaaditaan ihmisiä ja luontoa arvostavaa huolenpidon kulttuuria (esim. Latouche 2010). Degrowth-liike puhuu myös kestävän työn kehittämisestä. Sen keskeinen tavoite on, että materiaaliseen tuotantoon ja kuluttamiseen keskittyvään toimintaan käytettäisiin nykyistä vähemmän aikaa ja että samanaikaisesti työtä jaettaisiin tasaisemmin työikäisten kesken (Joutsenvirta ym. 2011, 356). Jotta palkkatyötä korostavasta kasvun mallista päästäisiin irti, olennainen ensiaskel on työajan lyhentäminen (Latouche 2010, 94). Myös ”downshiftausta” eli kohtuullistamista käsittelevissä pohdinnoissa työajan lyhentäminen ja maltillisempaan kulutustasoon tyytyminen on nostettu varteenotettaviksi keinoiksi pienentää henkilökohtaista ympäristökuormitusta (tehtyjen työtuntien ja ekologisen jalanjäljen välisestä suhteesta ks. Hayden & Shandra 2009; Schor 2010a).

Hidastamiseen perustuva kestävän työn kehittämisen strategia jää monilta osin vailinaiseksi, jos siinä tavoitellaan vain sitä, että

ympäristö tuhoutuisi edes hieman nykyistä hitaammin. Esimerkiksi Serres (1994, 55) pitää hidastamiseen tähtäviä aloitteita tervetulleina, joskin kokonaisuudessaan ne muistuttavat häntä nopealla vauhdilla kohti kallioista särkkää kiitävästä laivasta, jonka komentosillalta määrätään pienentämään hieman nopeutta – kurssia kuitenkin muuttamatta. Monet nykyiset hidastamispyrkimykset, esimerkiksi tuotannon hiili-intensiteetin pienentäminen ja kulutustottumusten muuttaminen, ovatkin jääneet varsin tehottomiksi, ja näistä pyrkimyksistä huolimatta ympäristön tila jatkaa heikentymistään (PwC 2012; UNEP 2011). Parhaimmassa tapauksessa kestävämmän kehitystä hidastamalla voitaisiin ostaa aikaa toimivien vaihtoehtojen rakentamiselle. Aika kuitenkin hupenee uhkaavasti, sillä ihmiskunta koettelee jo nyt ympäristön kestävyysrajoja. Esimerkiksi Lähteen (2011) mukaan ”business as usual” -tyyliin jatkaminen merkitsee nykytilanteessa ”systemaattista turvattomuuden ja haavoittuvuuden tuottamista”.

Hidastaminen ei kuitenkaan ole vain kapuloiden lyömistä kestävämmän kehityksen rattaisiin, vaan sillä on syvällisempi merkitys. Monien tutkijoiden mielestä hidastamalla ja ”slow-elämäntyyliin” mukautumalla voitaisiin vahvistaa yhteiskunnallista sopeutumista ja muuntautumiskykyä, oli kyse sitten ”kestä-

vän elämänrytmin” tavoittelusta (Hvid 2010) tai ”hitaan tiedon” soveltamisesta (Orr 2002). Näissä pohdintoissa keskeistä on vauhdin hidastaminen sekä kiireisestä työrytmistä vapautuminen esimerkiksi lyhentämällä työaikaa tai kohtuullistamalla työn kuormitusta muilla keinoin. Resilienssijattelussa edellä mainittu oman tilan ja ajan haltuunotto on edellytys sille, että ihminen kykenee analysoimaan ympäristöhaasteita syvällisesti sekä refleктоimaan ja muuttamaan omaa toimintaansa (esim. Partnoy 2012; Walker & Salt 2006). Serresin (1994) ja Orrin (2002) mukaan luotamme vielä liiaksi lyhyen aikavälin pikaratkaisuihin, emmekä näin ollen kykene ajattelemaan maapallon luonnollisen rytmin ja kantaman mukaan (”slow-elämäntyylin” ja resilienssijattelun välisestä kiinteästä suhteesta ks. Carp 2012).

Osatavoite 2: Vanhan purkaminen

Toinen kestävän työn kehittämisen osatavoite on välttämätön, mutta vaikeasti toteutettava: kestäväntä kehitystä ylläpitävät työelämä-rakenteet on purettava ja vanhoista toimintamalleista luovuttava. Robertsonin (1983, 103) mukaan kestäväntä rakenteita purettaessa on huolehdittava siitä, että inhimilliset vahingot jäävät mahdollisimman pieniksi. Esimerkiksi ilmastomuutoksen torjumiseksi tähtäävät toimenpiteet voivat saada aikaan paljon vahinkoa, ellei samaan aikaan huolehdita niiden mahdollisista työllisyysvaikutuksista. Kestävän työn kehittämisessä olennainen haaste on saada työelämän eri toimijat suhtautumaan muutosvaatimukseen mahdollisimman joustavasti, ennakoivasti ja tarkoituksenmukaisesti. Jos yksittäisen työntekijän arkea leimaa epävarmuus sekä omasta asemasta että omista toimintamahdollisuuksista, edessä oleva ”luovan tuhon” jakso ei välttämättä johda toimintaan, joka veisi asioita aktiivisesti eteenpäin (esim. Björkbacka 2011).

Kun puretaan ympäristöä liiaksi kuormittavia työelämän rakenteita ja toiminta-

kulttuuria, työntekijöitä ei voida jättää tyhjän päälle. Ilman heidän sitoutumistaan muutospyrkimykset kuihtuvat jo alkuunsa. Muutoksen toteuttamiseksi on rakennettava väyliä tai kanavia, jotka auttavat läpi hankalien kohtien ja varmistavat näin matkanteon jatkumisen kohti kestävämpiä työn tekemisen tapoja. Varsinkin ammattiyhdistysliikkeet ovat ehdottaneet yhdeksi ratkaisumalliksi niin kutsuttua *just transitionia* eli ”oikeudenmukaista siirtymää”. Sen puitteissa pyrittäisiin huolehtimaan työntekijöiden toimeentulosta, työmahdollisuuksista ja uudelleen koulutuksesta osana talouden ekologista rakennemuutosta (TUC 2008). Myös perustulo eli kaikille maksettava samansuuruinen toimeentulo voisi auttaa, mikäli sen ansiosta ihmiset uskaltavat suhtautua avoimemmin ja luottavammin työelämässä tapahtuviin muutoksiin. Perustulon avulla olisi lisäksi mahdollista luoda edellytyksiä uudelle yhteiskunnalliselle osallisuudelle ja vaikuttamiselle, jossa esimerkiksi ”lähiympäristön ja -yhteisön hyväksi tehtävä työ voitaisiin katsoa yhtä arvostettavaksi tai hyödylliseksi kuin palkkatyösuhteessa tapahtuva työ” (Tuominen 2012, 32).

Vanhoja rakenteita purettaessa ilmenee melkein aina tietynasteista muutosvastarintaa. Tästä hyvä esimerkki on Suomen työpolitiikan keskeiset toimijat, jotka näyttävät pitävän melko tiukasti kiinni nykyisistä toimintatavoista ja rakenteista (esim. Kasvio 2012). Niin kauan kuin yhteiskuntapolitiikan hallitseva tavoite on turvata kasvu ja positiivinen työllisyyskehitys hinnalla millä hyvänsä, hidastamisen ja vanhan purkamisen kautta syntyviä, dekolonisaation nimissä tapahtuvia läpimurtoja on turha odottaa. Myös Robertson (1983, 94) pitää todellisten muutosten saavuttamista dekolonisaation kautta jossain määrin epätodennäköisenä. Siksi hän ehdottaa, että resursseja kohdennettaisiin myös nykyjärjestelmän kunnossapitoon ja parantamiseen. Toisin sanoen vaikka Robertson (mt.) korostaakin kestävyysajattelun vahvan tulkinnan mukaisesti täydellisen

paradigman muutoksen välttämättömyyttä, voidaan hänen mukaansa nykyjärjestelmän ”huoltotöillä” välttää vanhojen rakenteiden hallitsematon romahtaminen muutosprosessin aikana. Näin ollen sellaiset vähittäisiin parannuksiin tähtäävät toimenpiteet, joita esimerkiksi yritykset yhteiskuntavastuun nimissä tyypillisesti tekevät, voivat perustulon ja ”just transitionin” ohella auttaa siirtymävaiheessa.

Osatavoite 3: Uuden rakentaminen

Hidastamisen ja vanhan purkamisen toteutuessa yhteiskunnan ja ympäristön kannalta tuhoisaa työtä tehdään vähemmän. Samaan aikaan erilaiset turvaverkot (kuten oikeudenmukainen siirtymä ja perustulo) ylläpitävät ja vahvistavat työelämässä mukana olevien turvallisuudentunnetta ja muutoshalukkuutta rakennemuutoksen myrskyistä huolimatta. Kestämätöntä kehitystä on hidastettava ja valmiutta tarvittavien muutosten tekemiseen on oltava, mutta ne eivät vielä riitä saatamaan vallitsevia työkuultuureita luonnonjärjestelmien kanto- ja sietokyvyn sallimiin puitteisiin: vanhan lahon rungon tilalle on luotava uudet kestävätkä rakenteet.

Ongelmallista tilanteesta on se, että kenelläkään ei ainakaan toistaiseksi ole jäsenyntyttä näkemystä siitä, millainen maapallon kantokyvyn rajoissa toimiva työelämä voisi olla. Siihen liittyvät suunnitelmat ja toimenpiteet ovat monilta osin vielä lähtökuopissaan. Resilienssijattelun näkökulmasta on kuitenkin selvää, että työelämän rakenteita ja työkuultuureita uudistettaessa on tarpeen korostaa moninaisuutta ja vaihtoehtojen runsautta. Esimerkiksi Schor (2010b) ja Pietilä (2011) kannustavat työntekijöitä vähentämään riippuvuuttaan palkkatyöstä ja kehittämään monipuolisesti arkielämän eri taitoja, jotta heillä olisi mahdollisimman paljon valinnanvaraa ja valtaa määrätä omasta elämästään myös taloudellisesti ja yhteiskunnallisesti epävakaisissa oloissa. Tästä näkökulmasta katsottuna

esimerkiksi työajan lyhentämisessä tai ”downshiftaamisessa” ei ole kyse niinkään oman elämän leppoistamisesta, vaan pikemminkin mahdollisuudesta vahvistaa henkilökohtaisia ja yhteisöllisiä toimintaedellytyksiä erilaisissa yhteiskunnallisissa muutostilanteissa (Räikkönen 2013a).

Tulevien ympäristöhaasteiden mittasuhteet ja käytettävissä olevat aikarajat huomioiden on myös selvää, että kestävä työelämän rakentamisessa ei voi olla kyse vain ”vihreiden” töiden lisäämisestä, vaikka ympäristönsuojelu varmasti luokin mahdollisuuksia uudelle liiketoiminnalle ja tätä kautta uusille työpaikoille. Sen lisäksi, että uusien viherkautustöiden määrää lisätään ja nykyisiä työpaikkoja viherretään, kehittyneiden yhteiskuntien kansalaisten on opittava suuntaamaan yhä enemmän energiaa perinteisestä palkkatyöstä muuntuyppisiin aktiviteetteihin. Ulvilan ja Pasasen (2010, 153) mukaan olisi suotavaa, että ”työ vapautettaisiin voitontavoittelun ja hierarkkisen erikoistumisen pakkopaidasta ja kytkettäisiin yhteisölliseen tekemiseen kohtuullisuuden maailmassa”. Tämänäsuuntaista ruohonjuuritason liikehdintää on jo havaittavissa usealla eri rintamalla, oli kyse sitten palveluiden vaihdosta aikapankkien kautta, vertaistuotannosta tai yhteiskunnallisesta yrittäjyydestä (Aitamurto & Siivonen 2012; Botero ym. 2012; Pöyhönen ym. 2010). Jos nämä kehitystrendit jatkavat vahvistumistaan, kansalaisten sosiaalinen asema saattaa määrittäytyä jatkossa nykyistä monipuolisempien kriteerien perusteella. Samalla ihmiset ehkä oppivat näkemään ansiotyönsä toislaissa perspektiivissä kuin nykyisin (Kasvio & Räikkönen 2010). Yhteisöllisen, ei-hierarkkisen ja vertaistukeen vahvasti nojaavan yhteiskunnallisen toiminnan vahvistaminen kytkeytyy myös olennaisesti keskusteluun siitä, miten kansalaisten lisääntyneeseen palveluiden tarpeeseen kyettäisiin vastaamaan keinoin, jotka olisivat vähemmän riippuvaisia nyky muodossaan huomattavasti ympäristöä kuormittavasta talouskasvusta (Ryan-Collings ym. 2008).

Osatavoite 4: Tulevaisuuden luotaaminen

Työ- ja elintapamme ovat aiheuttaneet viimeisten kahdensadan vuoden aikana jo niin paljon ympäristömuutoksia, että olemme joidenkin tutkijoiden mukaan siirtyneet kokonaan uuteen maailmankauteen, *antroposeeniin* (Crutzen & Stoermer 2000). Tunnusomaista tälle uudelle geologiselle aikakaudelle on, että ihminen pitää aikaisempaa tiukemmin kiinni globaalimuutoksen peräsimestä. Etenemme pitkälti kartoittamattomilla vesillä, mikä tekee navigoinnista hankalaa. Resilienssiajattelun näkökulmasta keskeistä tällaisessa tilanteessa on vauhdin hidastaminen, matkan aikana kohdattaviin karikoihin varautuminen sekä turvallisemmille vesille johtavien vaihtoehtoisten reittien miettiminen. Kestävän työn kehittämisen osalta jälkimmäisen tavoitteen toteutuminen edellyttää muun muassa ympäristökasvatukseen ja -koulutukseen panostamista, visiointia sekä konkreettisia kokeiluhankkeita.

Kasvatuksella ja koulutuksella on merkittävä rooli, kun kehitetään yhteiskunta- ja työelämätaitoja, jotka ottavat nykyistä paremmin huomioon ympäristönäkökohdat. Nuoruusiällä muotoutuvalla viitekehityksellä on erityisen merkittävä rooli koko yhteiskunnan uudistumiskyvyn kannalta, sillä aikuisiässä ihmiset pyrkivät lähinnä rikastamaan ja parantelemaan nuoruusvuosina muodostunutta viitekehitystään (Hämäläinen & Heiskala 2004, 144). Kestävän kehityksen näkökulmasta onkin olennaista, että kasvatuksen ja koulutuksen avulla ihmiset kykenevät sekä ymmärtämään omien tekojensa vaikutukset ympäristöön että etsimään ennakkoluulottomasti uusia ratkaisumalleja ja reittejä ekologisesti vastuulliseen käyttäytymiseen (Lahti 2000). Vaihtoehtoisten reittien etsimisessä voidaan käyttää apuna muun muassa visiointia sekä positiivisten utopioiden rakentelua. Esimerkiksi Kasvun rajat -kirjan kirjoittajat (Meadows ym. 2005) painottavat visioinnin merkitystä kestävän kehityksen edistämiseksi. Myös kestävään työn tulevaisuuteen kohdistuvan visioinnin kannalta

on tärkeää, että prosessissa mukana olevilla toimijoilla on kykyä ja halukkuutta ylittää perinteiset ajattelumallit ja luoda positiivisia utopioita nykyistä työelämäkehitystä vahvasti leimaavan synkkyyden ja neuvottomuuden vastapainoksi. Häikiön ja Saikkosen (2009, 199) mukaan utopioiden vahvuus on siinä, että ne ”pakottavat haaveilun, kuvittelun ja epävarmuuden tielle ja vievät pois tutusta ja turvallisesta” sekä ”luovat tilaa uusille vastauksille, näkemyksille ja toimijoille”.

Kestävän yhteiskunnan ja työelämän visiointityö ei kuitenkaan vielä itsessään riitä, vaan sanat on saatava muuttumaan teoiksi. On arvioitu, että esimerkiksi Suomessa kestävän kehityksen haasteita ratkottaessa ongelma ei ole ollut visiottomuus tai hyvien ideoiden puute, vaan konkreettinen toteutus; monien poliittisten ohjelmien (esimerkiksi kansallinen kestävän kehityksen strategia, kestävän kulutuksen ja tuotannon ohjelma KULTU) tulokset ovat jääneet vaatimattomiksi (Berg 2012, 159). Näyttääkin siltä, ettei kestävä työ välttämättä kehity parhaalla mahdollisella tavalla laajojen kansallisten politiikkaohjelmien kautta. Hämäläinen ja Heiskala (2004, 125) toteavat, että pienet, yhteiskunnan marginaalisissa tapahtuvat kokeiluhankkeet saattavat olla tehokkain tapa kokeilla uusien sosiaalisten innovaatioiden toimivuutta käytännössä. Myös Bergin (2012, 162) mukaan kokeiluhankkeet ovat käyttökelpoinen väylä radikaaleillekin muutosprosesseille. Niiden avulla voidaan hälventää pelkoja uusia ratkaisuja kohtaan ja saada samalla tärkeää tietoa niihin mahdollisesti sisältyvistä riskeistä (käytännön esimerkkinä voidaan mainita julkisuudessa esillä ollut ehdotus kokeiluhankkeesta, jossa pitkäaikaistyöttömyyttä yritettäisiin vähentää perustulomalliin perustuvien työttömyystukiratkaisujen avulla).

Osatavoite 5: Muutosprosessin hallinnointi

Jotta edellä kuvattuja neljää kestävän työn kehittämisen osatavoitetta voidaan edistää,

tarvitaan laaja-alainen ja monipuolinen toimijajoukko, joka ponnistelee yhdessä kohti päämäärää. Laiva-metaforaa käyttäen osa toimijoista keskittyy vauhdin hidastamiseen, osa tukkii vuotoja ja yrittää pitää laivan merikelpoisena osan jo suunnitellussa ja pystytettyssä uusissa rakenteita. Joukkoa täydentävät tähystäjät, jotka kartoittavat vaihtoehtoisia reittejä pois myrskyn silmästä. Robertsonin (1983) mukaan näiden ihmisten lisäksi tarvitaan myös sellaisia toimijoita, jotka kykenevät hahmottamaan kokonaisvaltaisesti eri osatavoitteiden välisiä kytkentöjä; toimijoita, jotka pyrkivät vahvistamaan muutosprosessiin osallistuvien keskinäistä vuorovaikutusta ja yhteisiä tavoitteita. Tällaista ”rakennemuutoksen strategista hallinnointia” voidaan lähestyä sekä top-down-ajattelun (”Hollannin malli”) että bottom-up-ajattelun (Siirtymäliike) mukaisesti.

Hollannin mallissa (transition management) rakennemuutosta pyritään suuntaamaan tietoisesti ja eri intressiryhmittymät huomioiden kohti kestäväan kehityksen tavoitteita (esim. Smith & Stirling 2010). Tähän tavoitteeseen pyritään samoin keinoin kuin dekolonisaatiossa eli muun muassa purkamalla nykyrakenteisiin lukkiutuneita ja muutosta estäviä sääntöjä, lakeja, toimintatapoja ja ajattelua (Hartikainen & Hetemäki 2008). Hollannissa systeemistä muutosta tavoiteltavaa lähestymistapaa on sovellettu muun muassa kestäväan energian sekä maatalouden ja liikenteen rakenteellisten muutosten ohjauksessa, kun taas Suomessa mallin soveltuvuutta on jo pohdittu alustavasti esimerkiksi metsien käytön politiikan, ympäristöpolitiikan sekä innovaatiopolitiikan näkökulmista (Hartikainen & Hetemäki 2008; Heiskanen ym. 2009). Kestäväan työn kehittämisessä tätä lähestymistapaa voitaisiin hyödyntää esimerkiksi silloin, kun pohditaan, miten ammatillista koulutusta, työmarkkinoiden toimintaa ja työelämän laatua kehitetään ja miten elinkeinopolitiikan avulla tuetaan yhteiskunnan käytettävissä olevien taloudellisten resurssien suuntaamista kestävyystavoitteiden mu-

kaisesti (erilaisista toimintamahdollisuuksista ks. OECD 2012, 193–209). Tähän mennessä saatujen käytännön kokemusten perusteella Hollannin mallin hyödyntäminen rakennemuutosten edistämiseksi on ollut vaikeaa. Asetetut muutostavoitteet ovat jääneet saavuttamatta pitkälti samoista syistä, jotka vaikeuttavat myös edellä kuvattujen dekolonisaatiopyrkimysten toteuttamista: muutosprosessissa mukana olleet instituutiot ja niiden avainhenkilöt ovat yhteiskunnallisten muutosten pohtimisen sijaan keskittyneet enemmän status quon ylläpitämiseen sekä radikaalien muutosten ja innovaatioiden jarruttamiseen (Hartikainen & Hetemäki 2008; Kern & Howlett 2009).

Siirtymäliike (transition movement) edustaa ruohonjuuritasolta ponnistavaa yhteisöllistä toimintaa. Se pyrkii vastaamaan ilmastomuutoksen ja öljyhuipun muodostamaan tuplahaasteeseen luomalla resilienttejä paikallisyhteisöjä sekä kestäviä elämisen ja työskentelyn muotoja (esim. Hopkins 2008). Jos Hollannin mallissa on Robertsonin (1983) termin kyse ennen kaikkea dekolonisaation edistämiseksi, niin Siirtymäliike on puolestaan läheisempää sukua vapautumiselle eli yhteisölliselle tekemiselle kohtuullisuuden maailmassa. Etelä-Englannin pienestä Totnesin kaupunkista vuonna 2006 liikkeelle lähtenyt Siirtymäliike on levinnyt nopeasti ympäri maailmaa ja kerännyt tuhansia seuraajia. Siirtymäliike onkin lyhyen historian aikana osoittautunut varteenotettavaksi ja monilta osin menestyksekkääksi kokeiluhankkeeksi, mutta laajemman yhteiskunnallisen rakennemuutoksen katalysaattoriksi sillä on vielä pitkä matka. Hollannin malli ja Siirtymäliike voidaan nähdä jossain määrin myös toisiaan tukeviksi ja täydentäviksi malleiksi, jotka molemmat tuovat oman tärkeän näkökulmansa keskusteluun siitä, miten siirtymä kohti kestäväan kehityksen mukaista yhteiskuntaa ja työelämää voisi onnistua (esim. Haxeltine & Seyfang 2009).

Edellä on kuvattu viisi kestäväan työn kehittämisen keskeistä osatavoitetta sekä nii-

hin sisältyviä tehtävälueita, joiden puitteisissa eri toimijat pyrkivät rakentamaan kestävä työn tulevaisuutta. Robertson (1983) kuitenkin muistuttaa, että on myös olemassa joukko sellaisia toimijoita, jotka saattavat estää tai hidastaa osatavoitteiden saavuttamisen: ”Taantumukselliset” vastustavat aktiivisesti ehdotettuja muutoksia, sillä he eivät halua luopua nykyisestä, omia etujaan palvelevasta järjestelmästä. ”Pessimistit ja kyynikot” – jotka ovat itse saattaneet yrittää muuttaa yhteiskuntaa haluamaansa suuntaan ja epäonnistuneet siinä – ovat vakuuttuneita, ettei kukaan muukaan saa tuloksia aikaiseksi. ”Akateemikot” seuraavat ja kirjoittavat ahkerasti muutospyrkimyksistä, mutta eivät ole itse valmiita edistämään niitä käytännön tasolla. ”Sivustakatsojat ja perässähiitäjät” haluavat puolestaan keskittyä lähinnä omaan elämäänsä, mutta ovat kuitenkin valmiita muuttamaan omia käyttäytymismallejaan ”yleisen mielipiteen” sitä vaatiessa.

Pohdinta

Kestävän kehityksen tavoittelussa on pitkälti epäonnistuttu: ihmisen aiheuttama globaali ympäristömuutos ei osoita pysähtymisen merkkejä. Ihmiskunta ei kollektiivisella tasolla näytä olevan valmis muuttamaan olennaisesti kehityksen suuntaa tutkijoiden varoituksista huolimatta (esim. Wijkman & Rockström 2012). Nykytrendien jatkuessa planetaariset rajat ylittyvät monista kohdista lähivuosikymmenien aikana, minkä seurauksena maapallon biosfääri saattaa muuttua arvaamattomasti ja peruuttamattomasti (Barnosky ym. 2012). Sen lisäksi, että haitallisia ympäristövaikutuksia on hillittävä, on löydettävä keinoja, joilla niihin voi sopeutua. Esimerkiksi ilmastonmuutoksen osalta tämä tarkoittaa, että kasvihuonekaasupäästöjen vähentämisen lisäksi yhteiskunnallisia voimavaroja on suunnattava yhä enemmän siihen, että varaudutaan odotettavissa oleviin ilmastollisiin muutoksiin.

Tämänhetkistä tilannetta voidaan kuvata Zollin ja Healyn (2012) käyttämää esimerkkiä mukailien: Kaikki ympäristön tilasta huolestuneet toimijat kerätään kuvitteelliseen laivaan, jonka kurssi on suunnattu kohti horisontissa pauhaavaa koskea. Matkan alkutai-paleella vallitsee melko laaja yhteisymmärrys siitä, ettäärkevin strategia olisi hidastaa vauhtia ja kääntää laivan menosuunta. Ilman tarvittavia korjausliikkeitä laiva kuitenkin ylittää ennemmin tai myöhemmin kohdan, jonka jälkeen äkkijarrutuskaan ei voi enää pelastaa sitä pudotukselta. Silloin on parasta varautua sekä törmäykseen että kosken alajuoksulla vallitseviin olosuhteisiin, jotka voivat poiketa merkittävästi nykyisistä. On kuitenkin erittäin vaikeaa arvioida keikahduspisteen eli niin sanotun ”tipping pointin” tarkkaa sijaintia. Tämä aiheuttaa jännitteitä hillintä- ja sopeutumistoimia kannattavien tahojen välillä: tulisiko väistämättömältä näyttävä putoaminen jo hyväksyä vai olisiko vielä aikaa viimeiselle yritykselle kääntää laivan kurssia? Resilienssiajattelun nousu kestävyyskeskustelujen valtavirtaan osoittaa, että usko hillintätoimien riittävyteen on murentumassa ja keinovalikoimaa halutaan laajentaa yhteiskunnallisen sopeutumisen ja muuntautumiskyvyn vahvistamiseen (esim. Urry 2011).

Handmerin ja Doversin (1996) kolmiportaisen resilienssiluokittelun avulla voidaan kuvaila erilaisia mahdollisia lähestymistapoja ympäristöuhkiin varautumiseen. Ykköstyypin yhteiskunnallinen resilienssi perustuu ”muutosvastarintaan”, jonka puitteisissa vastustetaan voimakkaasti kaikkia status quota uhkaavia toimenpiteitä. Ympäristöuhkien vakavuutta esittelevän tutkimustiedon luotettavuutta kyseenalaistetaan tietoisesti, jotta tarvittavat korjaustoimenpiteet voidaan lykätä epävarmuuteen vedoten mahdollisimman pitkälle tulevaisuuteen. Tällaista strategiaa noudattava yhteiskuntajärjestelmä saattaa ainakin lyhyellä aikavälillä osoittautua hyvin resilienssiksi, sillä se yksinkertaisesti sivuuttaa varoitukset tulevasta uhasta ja jatkaa etenemistään aiemmin valitsemallaan kurs-

silla. Ennemmin tai myöhemmin planetaariset rajat kuitenkin ylittyvät ja edessä on sopeutuminen muuttuneisiin olosuhteisiin; tässä tapauksessa todennäköisesti jonkinasteisen romahduksen tai hallitsemattoman muutoksen kautta (esim. Diamond 2005).

Ympäristöongelmien kasautuessa ykköstyypin resilienssin mukaisia toimenpiteitä on yhä vaikeampi perustella. Tilalle onkin nousut kakkostyypin resilienssi, jota Handmer ja Dovers (1996) kuvaavat ”hienosäätöön ja vähäisiin muutoksiin” perustuvaksi strategiaksi. Tässä lähestymistavassa tunnustetaan nykyisen tilanteen kestävämmä – ainakin yleisen retoriikan tasolla – ja pyritään hillitsemään kehityksen pahimpia sivuvaikutuksia ja oireita pureutumatta kuitenkaan tarkemmin syihin niiden taustalla. Vauhtia on siis hidastettava, tai ainakin höllennettävä kaasua, mutta todellista suunnanmuutosta ei pidetä välttämättömänä, ainakaan vielä tässä vaiheessa. Kakkostyypin resilienssi näyttää kuvaavan parhaiten suomalaisten työpolitiikan keskeisten toimijoiden nykyistä suhtautumista kestäväan kehityksen haasteisiin. Varsin moni heistä on valmis tunnustamaan, että suomalainen työelämä on isojen muutospainoiden edessä ja että uudenlainen kestävyysajattelu voisi auttaa löytämään ratkaisuja (Kasvio 2012). Toisaalta erityisesti ekologiseen kestävyysliikkeen liittyvät kysymykset ovat jääneet selvästi taloudellisten kysymysten varjoon, eikä niillä näin ollen ole suurtakaan roolia esimerkiksi keskeisten työmarkkinajärjestöjen harjoittamassa edunvalvonnassa (Räikkönen 2013b).

Kolmas, vielä kehittymässä oleva lähestymistapa resilienssin vahvistamiseen korostaa ”avoimuutta radikaaleille muutoksille” ja ”epävarmuuden ja ennakoimattomuuden hyväksymistä” (Handmer & Dovers 1996). Tämä lähestymistapa pohtii, miten ylläpitää toimintakykyä yhä vaikeammassa olosuhteissa eli ohjata laivaa aaltojen mukaisesti välttämällä runkoon kohdistuvia voimakkaita pohjajaksuja ja vaarallisia kallistumia (esim. Zolli 2012). Kolmostyypin yhteiskunnallisen resi-

lienssin vahvistamisen ohjenuorina toimivat sellaiset periaatteet kuten sosiaalinen pääoma, riittävän lyhyet palauteketjut, monimuotoisuus sekä oppimis- ja innovointikyky (resilienssiajattelun soveltamisesta työelämän kontekstissa ks. Räikkönen 2013a).

Kaikki viisi kestäväan työn kehittämisen osatavoitetta voitaisiin niin haluttaessa valjastaa kolmostyypin resilienssin edistämiseen. Ensinnäkin, jos ihmiset hidastaisivat eli esimerkiksi vapautuisivat kiireisestä työrytmistä, heille jäisi enemmän aikaa yhteisöllisyyden ja sosiaalisten suhteiden vahvistamiselle. Resilienssiajattelun mukaan tällainen sosiaalisen pääoman vahvistaminen edistäisi tehokkaasti ihmisten ja yhteisöjen kykyä vastata häiriö- ja muutostilanteisiin (Maquire & Hagan 2007). Toiseksi vanhojen keskitettyjen hallintorakenteiden (sisältäen nykyiset työelämäinstituutiot) purkaminen olisi tärkeää erityisesti siksi, että niiden on arvioitu heikentävän palauteketjujen laatua, jolloin esimerkiksi selviytymiskyvyn kannalta olennaisten kynnysarvojen ylityksiin ei kyetä reagoimaan riittävän nopeasti (Walker & Salt 2006). Kolmanneksi työn monimuotoistaminen eli palkkatyöriippuvuuden vähentäminen sekä monipuolisten arkielämän taitojen kehittäminen edistäisivät resilienssiajattelun ehkä keskeisimmän periaatteen eli monimuotoisuuden tavoittelua. Neljänneksi oppimis- ja innovointikykyä eli ”tulevaisuuden luotaamisesta” huolehtimalla yhteiskunnan osallisuuden tunteella sekä vahvalla johtajuudella on keskeinen merkitys siirtäessä kohti kolmostyypin resilienssiä. Tekijät ovat pitkälti samoja, joita käsitellään laajalti Hollannin mallin ja Siirtymäliikkeen piirissä (esim. Scott-Cato & Hillier 2010; Smith & Stirling 2010).

Käytännössä kolmostyypin resilienssilä ominaisten periaatteiden edistäminen tu-

lee olemaan vaikeaa, sillä nämä periaatteet haastavat monet vallitsevan talousideologian keskeiset kulmakivet, kuten suurten mittakaavojen tavoittelun, nopean kasvun sekä tehokkuuden ja kytkeytyneisyyden lisäämisen (Ojanen 2008, 54). Nykyinen työllisyysjärjestelmämme onkin melko tehokkaasti sivuuttanut dekolonisaation ja vapautumisen nimissä tehdyt muutosyritykset. Muutosvalmiuden ja ketteryyden kehittämisen sijaan huomio kohdistuu edelleen kakkostyyppin resilienssin mukaisesti lähinnä inkrementaalisten parannusten tekemiseen nykyjärjestelmän puitteissa.

Voidaanko tässä artikkelissa esitettyjä kestäväen työn kehittämisen osatavoitteita arvottaa keskenään esimerkiksi juuri sen suhteen, mikä niistä kykenee tehokkaimmin ravistelemaan status quota ja tarjoamaan uskottavan reitin kohti kolmostyyppin resilienssiä? On melko selvää, että ainakaan nykyjärjestelmän kunnossapidolla ja vuotojen tukkimisella tai käytännön toiminnasta irrallaan tapahtuvalla visioinnilla ei tavoitetta saavuteta. Handmerin ja Doversin (1996) mukaan tällainen hienosäätöön, näennäistoimintaan tai jopa suoranaiseen viherpesuun (esim. Clegg 2009) perustuva strategia on erityisen vahingollinen juuri siksi, että sen puitteissa tehtävät toimenpiteet synnyttävät mielikuvan eteenpäinmenosta, vaikka todellisuudessa asetetut tavoitteet karkaavat yhä kauemmas.

Nykymuodossaan kestäväen työelämärakenteiden purkamisen ja vanhentuneiden toimintamallien hylkääminen ei ole todennäköistä, ellei samaan aikaan kyetä osoittamaan, että on olemassa myös vaihtoehtoisia parempia tapoja toimia. Kuten artikkelissa todettiin, tie kohti kestäväen työn tulevaisuutta voi löytyä parhaiten käytännön kokeilujen kautta. Bergin (2013, 22) mukaan kokeilukulttuurin edistämässä

on pohjimmiltaan kyse inhimillisten voimavarojen tehokkaammasta hyödyntämisestä muutostyöhön. Nämä voimavarat ovat tällä hetkellä kuitenkin kiinnittyneinä toisaalle eli esimerkiksi urakilpailuun ja työelämän tehokkuusvaatimusten paineessa selviytymiseen. Kolmostyyppin resilienssin vahvistamisen kannalta ensisijaisena osatavoitteena voidaan näin ollen pitää niin yksilöiden kuin yhteisöjen tasolla tapahtuvaa hidastamista. Vain oman ajan haltuunoton kautta avautuu tilaa uusille ajatuksille ja toimintatavoille. Hidastamiseen tähtäävä strategia ei kuitenkaan vaikuta toteuttamiskelpoiselta nykytilanteessa, jossa taloudelliset ja yhteiskunnalliset kannustimet ohjaavat kokonaisuutta päinvastaiseen suuntaan. Tarkemmin sanottuna: niin kauan kuin ihmisten työkäyttäytyminen suuntautuu ensisijaisesti ammatilluralla etenemiseen sekä työstä saatujen ansioiden ja niillä saavutetun aineellisen kulutuksen tason nostamiseen, hidastamiselle tuskin löytyy riittävän laajaa yhteiskunnallista kannatusta ja hyväksyntää.

Yhteenvetona voidaan todeta, että kestäväen työn kehittämisen osatavoitteisiin sisältyvä yhteiskunnallinen muutospotentialiaali jää tällä hetkellä hyödyntämättä. Yksinkertaisia korjausliikkeitä tilanteen parantamiseksi on vaikea löytää, minkä seurauksena kestäväen työn tulevaisuus lipuu kohti horisonttia. Viimeistään nyt olisi aika tarkistaa suhtautumisemme käsillä oleviin ympäristöhaasteisiin ja niihin vastaamiseen: jatkammeko ajopuun lailla ajalehtimistä vai olemmeko valmiita ja halukkaita luotsaamaan itsemme myrskyjen lävitse turvallisemmille vesille?

* * *

Kiitokset: Työsuojelurahasto on rahoittanut tutkimusta.

Kirjallisuus

- Aitamurto, T., Siivonen, R. & Lovio, I. (2012) Ominvoimin – mutta yhdessä. Tekemisen demokrati-
an ensimmäiset askeleet. Sitra: Uusi demokratia-
hanke. [online]. <URL:http://ominvoimin.com/
wp-content/uploads/2012/02/Ominvoimin-
mutta_yhdessa2.pdf>. Luettu 25.1.2013.
- Barnosky, A., Hadly, E., Bascompte, J., Berlow, E.,
Brown, J., Fortelius, M., Getz, W., Harte, J., Hast-
ings, A., Marguet, P., Martinez, N., Mooers, A.,
Roopnarine, P., Vermeij, G., Williams, J., Gillespie,
R., Kitzes, J., Marshall, C., Matzke, N., Mindell, D.,
Revilla, E. & Smith, A. (2012) Approaching a state
shift in Earth's biosphere. *Nature* 486 (7401),
52–58.
- Berg, A. (2013) Kokeilun paikka! Suomi matkal-
la kohti kokeiluyhteiskuntaa. Eduskunnan tule-
vaisuusvaliokunnan julkaisu 1/2013. [online].
<URL:http://www.eduskunta.fi/tuv/>. Luettu
7.5.2013.
- Berg, A. (2012) Paperitiikereistä kokeiluyhteis-
kuntaan. Teoksessa T. Helne & T. Silvasti (toim.)
Yhteyksien kirja. Etappeja ekososiaalisen hyvin-
voinnin polulla. Helsinki: Kelan tutkimusosasto,
158–166.
- Björkbacka, P. (2011) Kestävä kehitys ei etene il-
man työntekijöitä. Vieraskynä. Helsingin Sano-
mat 21.8.2011.
- Botero, A., Paterson A.G. & Saad-Sulonen J. (toim.)
(2012) Towards Peer Production in Public Ser-
vices: Cases from Finland. Aalto University pub-
lication series, Crossover 15/2012. Helsinki:
Aalto University.
- Carp, J. (2012) The Study of Slow. Teoksessa B.E.
Goldstein (toim.) Collaborative Resilience: Mov-
ing through Crisis to Opportunity. Cambridge,
MA: MIT Press, 99–125.
- Christensen, E. (2008) The Heretical Political Dis-
course: A Discourse Analysis of the Danish De-
bate on Basic Income. Aalborg: Aalborg Univer-
sity Press.
- Clegg, B. (2009) Ecologic. The truth and lies of
green economics. London: Eden Project Books.
- Crutzen, P.J. & Stoermer E.F. (2000) The “Anthro-
pocene”. *Global Change Newsletter* 41, 17–18.
- Diamond, J. (2005) Romahdus. Miten yhteiskun-
nat päättävät tuhoutua tai menestyä. Helsinki:
Terra Cognita.
- Docherty, P., Kira, M. & Shani, A.B. (2009) Creat-
ing Sustainable Work Systems. *Developing So-
cial Sustainability*. Second Edition. London:
Routledge.
- Elgin, D. (2010) Voluntary Simplicity: Toward a
Way of Life That Is Outwardly Simple, Inwardly
Rich. Second Edition. New York: HarperCollins.
- Fazey, I., Fazey, J., Fischer, J., Sherren, K., Warren, J.,
Noss, R. & Dovers, S. (2007) Adaptive capacity
and learning to learn as leverage for social-eco-
logical resilience. *Frontiers in Ecology and the
Environment* 5 (7), 375–380.
- Fiksel J. (2006) Sustainability and resilience: to-
ward a systems approach. *Sustainability: Sci-
ence, Practice & Policy* 2 (2), 14–21.
- Handmer, J.W. & Dovers, S.R. (1996) A Typology of
Resilience: Rethinking Institutions for Sustain-
able Development. *Industrial & Environmental
Crisis Quarterly* 9 (4), 482–511.
- Hartikainen, H. & Hetemäki, L. (2008) Hollannin
malli (transition management ja sen soveltu-
vuus metsien käytön politiikkaan). Vantaa: Met-
säntutkimuslaitos.
- Haxeltine, A. & Seyfang, G. (2009) Transitions for
the People: Theory and Practice of “Transition”
and “Resilience” in the UK's Transition Towns
movement. Tyndall Centre Working Paper 134.
Norwich: Tyndall Centre.
- Hayden, A. (1999) Sharing the Work, Sparing the
Planet. Work time, Consumption, and Ecology.
London: Zed Books.
- Hayden, A. & Shandra, J. (2009) Hours of work and
the ecological footprint of nations: an explorato-
ry analysis. *Local Environment* 14 (6), 575–600.
- Heiskanen, E., Kivisaari, S., Lovio, R. & Mickwitz, P.
(2009) Designed to travel? Transition manage-
ment encounters environmental and innova-
tion policy histories in Finland. *Policy Sciences*
42 (3), 409–427.
- Helne, T., Hirvilammi, T. & Laatu, M. (2012) Sosi-
aalipolitiikka rajallisella maapallolla. Helsinki:
Kelan tutkimusosasto.
- Hopkins, R. (2008) The Transition Handbook.
From Oil Dependency to Local Resilience.
Totnes: Green Books.
- Hvid, H. (2010) Sustainable Rhythms: When Society
Meets Nature. Teoksessa N. Aagaard, B. Elling, M.
Figueroa & E. Jelsøe (toim.) A New Agenda for
Sustainability. Burlington: Ashgate, 15–30.
- Häikiö, L. & Saikkonen, P. (2009) Hyvinvoinnin po-
litiikka. *Pääkirjoitus*. *Janus* 17 (3), 197–199.

- Hämäläinen, T.J. & Heiskala, R. (2004) Sosiaaliset innovaatiot ja yhteiskunnan uudistumiskyky. Helsinki: Edita.
- Joutsenvirta, M., Järvensivu T. & Järvensivu P. (2011) Epilogi: Hyvinvointia lisäävä liiketoiminta kasvuttomassa yhteiskunnassa. Teoksessa M. Joutsenvirta, M. Halme, M. Jalas & J. Mäkinen (toim.) Vastuullinen liiketoiminta kansainvälisessä maailmassa. Helsinki: Gaudeamus, 343–360.
- Kasvio, A. (2012) Kestävä työ: Ideasta käytännön ohjenuoraksi. Työpoliittinen aikakauskirja 1, 33–43.
- Kasvio, A. & Räikkönen, T. (2010) Kohti kestävää työelämää. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Kern, F. & Howlett, M. (2009) Implementing transition management as policy reforms: a case study of the Dutch energy sector. *Policy Sciences* 42 (3), 391–408.
- Kippo, J. (2012) Uustalous kasvaa Espanjassa. *Helsingin Sanomat* 1.10.2012.
- Koistinen, P. (1999) Työpolitiikan perusteet. Helsinki: WSOY.
- Lahti, L.K. (2000) Ympäristökasvatuksen sekä ympäristö- ja luonnontiedon merkityseroista. Teoksessa J. Enkenberg, P. Väisänen & E. Savolainen (toim.) Opettajatiedon kipinöitä. Kirjoituksia pedagogiikasta. Joensuu: Joensuun yliopisto, Savonlinnan opettajankoulutuslaitos, 205–220.
- Latouche, S. (2010) Jäähyväiset kasvulle. Helsinki: Like Kustannus.
- Lawlor, E., Kersley, H. & Steed, S. (2009) A bit rich. Calculating the real value to society of different professions. London: New Economics Foundation. [online]. <URL:http://www.neweconomics.org/publications>. Luettu 25.1.2013.
- Lähde, V. (2011) Luonnonvarojen niukkuus haastaa poliitikot. *Vieraskynä*. *Helsingin Sanomat* 17.2.2011.
- Maguire, B. & Hagan, P. (2007) Disasters and communities; understanding social resilience. *The Australian Journal of Emergency Management* 22 (2), 16–20.
- Meadows, D., Randers, J. & Meadows, D. (2005) Kasvun rajat. 30 vuotta myöhemmin. Helsinki: Gaudeamus.
- Merchant, C. (1992) *Radical Ecology. The search for a livable world*. New York: Routledge.
- OECD (2012) *OECD Employment Outlook 2012*. Paris: OECD.
- Ojanen, T. (2008) Kohti kestäviä strategioita. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Orr, D.W. (2002) *The Nature of Design. Ecology, Culture, and Human Intention*. New York: Oxford University Press.
- Partnoy, F. (2012) *The art and science of delay*. Philadelphia, PA: Public Affairs.
- Pietilä, H. (2011) Kohtuus kaikessa – tuotannossa, kulutuksessa, luonnonvarojen käytössä, ihmisten mielen muokkauksessa ja monessa muussa asiassa. *Futura* 1/11, 30–36.
- PwC (2012) *Low Carbon Economy Index 2012: Too late for two degrees?* [online]. <URL:http://www.pwc.com/en_GX/gx/low-carbon-economy-index/assets/pwc-low-carbon-economy-index-2012.pdf>. Luettu 25.1.2013.
- Pöyhönen, E., Hänninen, E., Merenmies, J., Lilja, I., Kostilainen, H. & Mankki, J. (2011) Sosiaaliset ja yhteiskunnalliset yritykset. Uuden talouden edelläkävijöitä? Yhteinen yritys -hanke [online]. <URL:http://www.valkky.fi/tiedostot/YY-raportti_110210.pdf>. Luettu 25.1.2013.
- Robertson, J. (1983) *The Sane Alternative: a choice of futures*. London: Intermediate Technology.
- Rockström, J., Steffen, W., Noone, K., Persson, Å., Chapin, F., Lambin, E., Lenton, T., Scheffer, M., Folke, C., Schellnhuber, H., Nykvist, B., de Wit, C., Hughes, T., van der Leeuw, S., Rodhe, H., Sörlin, S., Snyder, P., Contanza, R., Svedin, U., Falkenmark, M., Karlberg, L., Corell, R., Fabry, V., Hansen, J., Walker, B., Liverman, D., Richardson, K., Crutzen, P. & Foley, J. (2009) A safe operating space for humanity. *Nature* 461 (7263), 472–475.
- Ryan-Collins, J., Stephens, L. & Coote, A. (2008) The new wealth of time: How timebanking helps people build better public services. London: New Economics Foundation. [online]. <URL:http://www.timebankingwales.org/userfiles/NEW%20wealth%20of%20time.pdf>. Luettu 25.1.2013.
- Räikkönen, T. (2011) The Greening of Work: How Green is Green Enough? *Nordic Journal of Working Life Studies* 1 (1), 117–133.
- Räikkönen, T. (2013a) Kestävä työn tulevaisuus resilienssiajattelua hyödyntämällä? Tehokkuusajattelusta selviytymiskyvyn vahvistamiseen. *Futura* 1/13, 34–45.
- Räikkönen, T. (2013b) Sustainability as an emerging employment policy issue? Perspectives from Finland. *Sustainability: Science, Practice & Policy* 9 (2).

- Schor, J. (2010a) Sustainable Work Schedules for All. Teoksessa E. Assadourian (toim.) State of the World: Transforming Cultures, from Consumerism to Sustainability. New York: W. W. Norton, 91–95.
- Schor, J. (2010b) Plenitude. The New Economics of True Wealth. New York: The Penguin Press.
- Scott-Cato, M. & Hillier, J. (2010) How could we study climate-related social innovation? Applying Deleuzean philosophy to Transition Towns. *Environmental Politics* 19 (6), 869–887.
- Serres, M. (1994) Luontosopimus. Tampere: Vastapaino.
- Smith, A. & Stirling, A. (2010) The Politics of Social-ecological Resilience and Sustainable Socio-technical Transition. *Ecology and Society* 15 (1), 11.
- Szeftel, E. (2011) Crisis-hit Greeks leave city for rural life. AFP News – Tue, Nov 22, 2011. [online]. <URL:<http://www.rawstory.com/rs/2011/11/22/crisis-hit-greeks-leave-the-cities-for-rural-life/>>. Luettu 25.1.2013.
- Tickell, C. (2011) Societal responses to the Anthropocene. *Philosophical Transactions of the Royal Society* 369, 926–932.
- Trades Union Congress (TUC) (2008) A Green and Fair Future: For a Just Transition to a Low Carbon Economy. London: Touchstone.
- Tuominen, L. (2012) Perustulo ja sukupuoli. Teoksessa J. Perkiö & K. Suopanki (toim.) Perustulon Aika. Helsinki: Into, 29–39.
- Ulvila, M. & Pasanen, J. (2010) Vihreä Uusjako. Fossiilikapitalismista vapauteen. Helsinki: Like.
- UNEP (2011) Decoupling natural resource use and environmental impacts from economic growth. New York: United Nations Environmental Programme.
- Urry, J. (2011) Climate Change and Society. Cambridge: Polity Press.
- Van Eyk McCain, M. (2011) Downshifting Made Easy: How to Plan for Your Planet-friendly Future. Winchester: O Books.
- Viherä, M.-L. (2010) Työn yksilöllinen ja yhteisöllinen merkitys ihmiselle. *Futura* 1/10, 63–71.
- Walker, B. & Salt, D. (2006) Resilience Thinking. Sustaining Ecosystems and People in a Changing World. Washington: Island Press.
- Walker, B., Holling, C.S., Carpenter, S.R. & Kinzig, A. (2004) Resilience, adaptability and transformability in social-ecological systems. *Ecology and Society* 9 (2), 5.
- Wijkman, A. & Rockström, J. (2012) Bankrupting Nature. Denying our planetary boundaries. New York: Routledge.
- World Bank (2012) Turn Down the Heat: Why a 4°C Warmer World Must be Avoided. A Report for the World Bank by the Potsdam Institute for Climate Impact Research and Climate Analytics. Washington DC: The World Bank Group.
- WWF (2012) Living Planet Report 2012. Gland: WWF International.
- Zolli, A. (2012) Learning to Bounce Back. *The New York Times*, November 2, 2012.
- Zolli, A. & Healy A. M. (2012) Resilience. Why things bounce back. New York: Free Press.